

**«INNOVATIVE WORLD» ILMIY TADQIQOTLARNI QO'LLAB-
QUVVATLASH MARKAZI**

**«ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOTLAR: MUAMMO VA
YECHIMLAR» NOMLI 2026-YIL № 1-SONLI ILMIY, MASOFAVIY,
ONLAYN KONFERENSIYASI**

**ILMIY-ONLAYN KONFERENSIYA TO'PLAMI
СБОРНИК НАУЧНЫХ-ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЙ
SCIENTIFIC-ONLINE CONFERENCE COLLECTION**

Google Scholar

ResearchGate

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

OpenAIRE

**Academic
Resource
Index
ResearchBib**

Directory of Research Journals Indexing

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2026

Volume 3 Issue 2 | 2026 |

+99833 5668868 | @Anvarbek_PhD

Page | 2

OILAVIY MUHITNING BIRINCHI SINIF O'QUVCHISINING MAKTABGA MOSLASHUVIGA TA'SIRI

Rizoqulova Zarifa Sharifjon qizi, Orziyeva Durdona Obidjon qizi

O'zMU Ijtimoiy fanlar fakulteti "Amaliy psixologiya" yo'nalishi

4- bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada birinchi sinf o'quvchisining maktabga moslashuv jarayonida oilaviy muhitning roli ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Oiladagi emotsional iqlim, tarbiya uslubi, ota-onaning ta'limga munosabati va bog'lanish xususiyatlari bolaning akademik, ijtimoiy va emotsional moslashuviga ta'siri nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalariga tayangan holda profilaktik tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: oilaviy muhit, maktabga moslashuv, boshlang'ich ta'lim, emotsional rivojlanish, tarbiya uslubi, bog'lanish nazariyasi.

Kirish. Birinchi sinfga kirish bolaning hayotida muhim burilish nuqtasidir. Bu davrda bola o'yin faoliyatidan o'quv faoliyatiga o'tadi, yangi ijtimoiy talablar va baholash tizimi bilan tanishadi. Maktabga moslashuv jarayoni muvaffaqiyatli kechishi ko'p jihatdan bolaning psixologik tayyorgarligi va uni o'rab turgan ijtimoiy muhitga bog'liq. Ushbu muhitning markaziy qismi — oila hisoblanadi. Rivojlanish psixologiyasi tadqiqotlari oilaviy muhitning sifat ko'rsatkichlari bolaning maktabdagi dastlabki muvaffaqiyati va emotsional barqarorligi bilan bevosita bog'liqligini ko'rsatadi.

Nazariy asos. Birinchi sinf o'quvchisining maktabga moslashuvi jarayonini tushuntirishda bir nechta yirik psixologik nazariyalar o'zaro uyg'un holda qo'llaniladi. Ushbu nazariy yondashuvlar oilaviy muhitning bola rivojlanishidagi o'rnini turli nuqtai nazardan izohlaydi.

Avvalo, madaniy-tarixiy yondashuvga ko'ra, bolaning psixik rivojlanishi ijtimoiy hamkorlik jarayonida shakllanadi. Lev Vygotsky ta'limotida "yaqin rivojlanish zonasi" tushunchasi asosiy o'rin egallaydi. Unga ko'ra, bola kattalar yoki malakali tengdoshlar yordamida mustaqil bajara olmaydigan vazifalarni bajarishga qodir bo'ladi. Demak, ota-onaning maktabga tayyorgarlik jarayonidagi qo'llab-quvvatlashi (uy vazifasini tushuntirish, tartibni shakllantirish, o'qishga qiziqishni rag'batlantirish) bolaning yangi ijtimoiy rolni muvaffaqiyatli egallashiga zamin yaratadi. Agar oilada pedagogik yordam yetarli bo'lmasa yoki aksincha, haddan tashqari nazorat ustun bo'lsa, moslashuv jarayoni murakkablashishi mumkin.

Bog'lanish nazariyasi ham maktabga moslashuvni tushuntirishda muhim metodologik asos hisoblanadi. John Bowlby tomonidan ishlab chiqilgan ushbu nazariyaga ko'ra, bola va ota-ona o'rtasidagi erta emotsional aloqalar keyingi ijtimoiy munosabatlar modelini shakllantiradi. Xavfsiz (secure) bog'lanish shakllangan bolalar yangi muhitda o'zini ishonchli tutadi, yordam so'rashdan tortinmaydi va ijtimoiy faol bo'ladi. Aksincha, xavotirli yoki beqaror bog'lanish turiga ega bolalar maktab muhitida ko'proq qo'rquv va chekinish xatti-harakatlarini namoyon etishi mumkin. Empirik tadqiqotlar xavfsiz bog'lanish akademik muvaffaqiyat va ijtimoiy kompetentlik bilan ijobiy bog'liq ekanini ko'rsatadi (Ainsworth tadqiqotlari).

Tarbiya uslublari nazariyasi oilaviy muhitni tizimli tahlil qilish imkonini beradi. Diana Baumrind tomonidan taklif etilgan tasnifga ko'ra, demokratik

(authoritative) uslub — yuqori talab va yuqori qo'llab-quvvatlash uyg'unligi — bolalarda mustaqillik, ijtimoiy mas'uliyat va o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Avtoritar (authoritarian) uslub — yuqori talab va past emotsional iliqlik — bolalarda tashvish va past o'z-o'zini baholash bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Ruxsat beruvchi (permissive) uslub esa intizomning yetishmasligi sababli maktab qoidalariga moslashishni qiyinlashtiradi. Shu tariqa, tarbiya uslubi maktabga moslashuvning psixologik tayanchini belgilaydi.

Ijtimoiy-o'rganish nazariyasi oiladagi modellash jarayonini tushuntiradi. Albert Bandura ta'kidlaganidek, bola kuzatish va taqlid orqali ijtimoiy xulq-atvorni o'zlashtiradi. Agar ota-ona muammoli vaziyatlarda konstruktiv strategiyalardan foydalansa, bola ham shunday yo'l tutadi. Agar esa kattalar stressni agressiya yoki haddan tashqari xavotir orqali namoyon etsa, bu model bolada ham mustahkamlanadi. Maktabga nisbatan ijobiy yoki salbiy munosabat ham shu yo'l bilan shakllanadi.

Ekologik tizimlar nazariyasi oilaviy muhitni kengroq ijtimoiy kontekstda ko'rib chiqadi. Urie Bronfenbrenner bolaning rivojlanishini mikrotizim (oila, maktab), mezotizim (ular o'rtasidagi hamkorlik), ekzotizim va makrotizim darajalarida izohlaydi. Maktab va oila o'rtasidagi samarali hamkorlik (mezotizim) bolaning moslashuvini mustahkamlaydi. Agar ushbu tizimlar o'rtasida uzilish bo'lsa, bola qarama-qarshi talablar ta'sirida qoladi va bu moslashuvni qiyinlashtiradi.

Shuningdek, rivojlanishning psixososial bosqichlari nazariyasi ham muhim nazariy asos beradi. Erik Erikson fikricha, 6–7 yosh davri "mehnatsevarlikka qarshi pastlik hissi" (industry vs. inferiority) bosqichiga to'g'ri keladi. Ushbu bosqichda bola o'z mehnati natijasini baholaydi va o'z qobiliyatlariga nisbatan ishonch shakllantiradi. Ota-onaning rag'batlantiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi munosabati mehnatsevarlik hissini kuchaytiradi, doimiy tanqid esa pastlik hissini rivojlantirishi mumkin.

Umuman olganda, nazariy yondashuvlar bir-birini to'ldiradi va shuni ko'rsatadiki, oilaviy muhit maktabga moslashuvning asosiy psixologik determinantlaridan biridir. Ijtimoiy hamkorlik, xavfsiz bog'lanish, demokratik tarbiya uslubi, ijobiy modellash va tizimli hamkorlik — bularning barchasi bolaning yangi ta'lim muhitida barqaror va muvaffaqiyatli moslashuvini ta'minlovchi nazariy asoslar sifatida namoyon bo'ladi.

Oilaviy muhitning asosiy omillari. Birinchi sinf o'quvchisining maktabga moslashuvi oiladagi ko'plab psixologik va ijtimoiy omillarning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Oilaviy muhit faqat moddiy sharoit emas, balki emotsional iqlim, tarbiya strategiyalari, muloqot sifati, ota-onaning qadriyatlari va ijtimoiy barqarorlikni ham o'z ichiga oladi. Ushbu omillar bolaning o'zini baholashi, motivatsiyasi, xavfsizlik hissi va yangi talablarni qabul qilish qobiliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Avvalo, oiladagi emotsional iqlim muhim ahamiyatga ega. Mehr-muhabbat, hurmat va ochiq muloqot mavjud bo'lgan oilada bola o'z fikrini erkin ifoda etadi va xatodan qo'rqmaydi. Emotsional qo'llab-quvvatlash bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi, bu esa maktabdagi baholanish jarayoniga nisbatan sog'lom munosabatni shakllantiradi. Aksincha, sovuq, befarq yoki doimiy tanqidga asoslangan muhit bolada tashvish va ishonchsizlikni kuchaytiradi. John Bowlby

bog'lanish nazariyasida xavfsiz emotsional aloqa bolaning yangi muhitni tadqiq etish qobiliyatini oshirishi asoslab berilgan.

Ikkinchi muhim omil — tarbiya uslubi. Diana Baumrind tadqiqotlariga ko'ra, demokratik (authoritative) uslub — talabchanlik va qo'llab-quvvatlash muvozanati — bolalarda yuqori ijtimoiy moslashuv va o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Avtoritar uslub esa yuqori nazorat va past emotsional iliqlik sababli tashvish va qo'rquvni kuchaytirishi mumkin. Ruxsat beruvchi uslubda esa intizom yetishmasligi maktab qoidalariga moslashishni qiyinlashtiradi. Shu bois tarbiya uslubi maktabdagi intizom, mas'uliyat va o'quv motivatsiyasiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi.

Uchinchi omil — ota-onaning ta'limga munosabati va akademik kutishlari. Ota-ona maktabni qadrlasa, o'qishga ijobiy munosabat bildirsa va bolaning sa'y-harakatini rag'batlantirsa, bu o'quv motivatsiyasini oshiradi. Albert Bandura ijtimoiy-o'rganish nazariyasiga ko'ra, bola kattalarning xatti-harakatini kuzatib o'zlashtiradi. Agar ota-ona maktabdagi qiyinchiliklarga konstruktiv yondashsa, bola ham muammoni hal qilish strategiyalarini o'rganadi. Aksincha, haddan tashqari yuqori yoki real bo'lmagan talablar bolaning o'z-o'zini past baholashiga va maktab tashvishining kuchayishiga olib kelishi mumkin.

To'rtinchi omil — oiladagi muloqot sifati. Samarali muloqot bolaning his-tuyg'ularini erkin ifoda etishiga yordam beradi. Bola maktabdagi muammolarini ota-onasi bilan muhokama qila olsa, stress darajasi kamayadi. Muloqotning yetishmasligi yoki bolani tinglamaslik esa ichki xavotirni kuchaytiradi. Lev Vygotsky ijtimoiy hamkorlikni psixik rivojlanishning asosiy omili sifatida ko'rsatgan, demak, muloqot orqali bilim va hissiy tajriba shakllanadi.

Beshinchi omil — oilaning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligi va stress darajasi. Tadqiqotlar oilaviy konfliktlar, ajralish yoki doimiy iqtisodiy qiyinchiliklar bolalarda moslashuv qiyinchiliklari va tashvish ko'rsatkichlari bilan bog'liqligini ko'rsatgan (Costello va boshq., 2003). Yuqori stress muhitida bola o'zini xavfsiz his qilmaydi, bu esa maktabga kirish jarayonida qo'shimcha psixologik yuklama hosil qiladi.

Yana bir muhim omil — oiladagi intizom va kun tartibi. Muntazam uyqu, dars tayyorlash uchun alohida vaqt ajratish, mas'uliyatni bosqichma-bosqich o'rgatish maktab talablariga moslashishni yengillashtiradi. Strukturali muhit bola uchun barqarorlik hissini yaratadi. Rivojlanish nazariyalarida bu barqarorlik psixologik xavfsizlikni ta'minlovchi omil sifatida qaraladi.

Shuningdek, ota-onaning maktab bilan hamkorligi ham muhim ahamiyatga ega. Urie Bronfenbrenner ekologik tizimlar nazariyasiga ko'ra, oila va maktab o'rtasidagi aloqaning mustahkamligi (mezotizim) bolaning moslashuv darajasiga bevosita ta'sir qiladi. Agar ota-ona o'qituvchi bilan hamkorlik qilsa va maktab hayotida ishtirok etsa, bola o'zini ikki muhit o'rtasida uyg'un his qiladi.

Xulosa. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, oilaviy muhit birinchi sinf o'quvchisining maktabga moslashuv jarayonida tizimli va hal qiluvchi omil hisoblanadi. Bola maktabga nafaqat bilim darajasi, balki shakllangan emotsional tajriba, o'z-o'zini baholash, ijtimoiy ko'nikmalar va xulq-atvor modellari bilan kiradi. Ushbu ko'rsatkichlar esa asosan oilada shakllanadi.

Nazariy va empirik tadqiqotlar (Vygotsky, Bowlby, Baumrind, Bandura, Bronfenbrenner) oiladagi emotsional xavfsizlik, demokratik tarbiya uslubi, samarali muloqot va maktab bilan hamkorlik bolaning akademik muvaffaqiyati hamda ijtimoiy moslashuvi bilan ijobiy bog'liqligini tasdiqlaydi. Xavfsiz bog'lanish bolaga yangi muhitni ishonch bilan qabul qilish imkonini beradi; muvozanatli talab va qo'llab-quvvatlash esa mas'uliyat va mustaqillikni rivojlantiradi.

Aksincha, oiladagi yuqori stress, doimiy nizolar, haddan tashqari nazorat yoki befarqlik maktabga moslashuvni qiyinlashtirishi mumkin. Bunday sharoitda bola tashvish, o'ziga ishonchsizlik va qochish xulqini namoyon etishi ehtimoli ortadi.

Shu bois maktabga tayyorgarlik jarayonida ota-onalar bilan tizimli psixologik-ma'rifiy ishlar olib borish, pedagog va ota-ona hamkorligini mustahkamlash, oilada sog'lom emotsional iqlimni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Oilaviy muhit va maktabning uyg'unligi bolaning barqaror psixologik rivojlanishi hamda muvaffaqiyatli ijtimoiylashuviga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Lev Vygotsky (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
2. John Bowlby (1988). *A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development*. New York: Basic Books.
3. Diana Baumrind (1991). The Influence of Parenting Style on Adolescent Competence and Substance Use. *Journal of Early Adolescence*, 11(1), 56–95.
4. Albert Bandura (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
5. Urie Bronfenbrenner (1979). *The Ecology of Human Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
6. Costello, E. J., Egger, H., & Angold, A. (2003). Developmental Epidemiology of Anxiety Disorders. *Biological Psychiatry*, 54(10), 837–844.